

XORIY DAVLATLAR QONUNCHILIGIDA QO'SHIMCHA JAZO TURLARINING QIYOSIY TAHLILI

Ametova N. K.

Qoqqalpoq davlat universiteti

Qo'shimcha jazo turlarini o'rganish zarurati umuman jinoiy jazo institutini takomillashtirish ehtiyoji bilan bog'liqdir. Jazo tayinlashga nisbatan kompleks yondashuvni shakllantirish butun jazo tizimi rivojlanishining tabiiy bosqichi sanaladi. Xorijiy tajribani o'rganish zamonaviy yuridik fan va amaliyotda tobora muhim ahamiyat kasb etib, shu bilan birga juda katta hajmdagi foydali axborot va ma'lumotlarni taqdim etmoqda[1].

Shu bilan birga, ko'pincha yuridik adabiyotlarda qo'shimcha jazo turlarini jinoiy jazolarni tayinlashda ba'zi eskirgan shakllar sifatida tushunish masalasi mavjud. Biroq bunday bayonot noto'g'ri, chunki zamonaviy jinoyat huquqi va huquqni qo'llash amaliyotida ushbu jazo turlari o'zining yuksak samaradorligini isbotlagan.

Hozirda noqonuniy tajovuzlarning yangi turlari, shuningdek ularni sodir etish shakllari paydo bo'lmoqda, buning natijasida ularning sodir etilishining oldini olishga qodir maxsus chora-tadbirlar sifatida harakat qiladigan boshqa qo'shimcha jazo turlarini belgilash zarurati tug'iladi. Qo'shimcha jazo turining aybdorga ta'sirining samaradorligi uni qo'llashning individuallasuvi bilan belgilanadi. Jinoyat huquqi nazariyasida qonunga xilof harakat sodir etgan jinoyatchiga nisbatan alohida yagona belgi mavjud emas. Har bir aybdor shaxs individualdir, shuning uchun unga nisbatan individual jazo qo'llanilishi kerak. Qonun chiqaruvchi jinoiy jazolarning qo'shimcha turlariga yetarlicha e'tibor qaratmaydi, chunki ular istisnoli darajaga ega. Qo'shimcha turdagi jinoiy jazolarning tizimini samarali o'rnatish uchun ularning aniq ro'yxatini belgilashdan boshlash kerak. Shuningdek, ba'zi eskirgan jazo turlarini qaytarish kerak, shuningdek, bu masala bo'yicha xorijiy davlatlar tajribalarini qabul qilish zarur.

Belarus Respublikasining jinoyat qonunchiligida qo'shimcha jazo turlari sifatida harbiy yoki maxsus unvondan mahrum qilish, mulkni musodara qilish, jamoat ishlari, jarima va muayyan lavozimlarni egallash va muayyan faoliyat bilan shug'ullanish huquqidan mahrum qilish kabi jazo turlari mavjud (Belarus Respublikasi JK 48 moddasi) [2].

Jamoat ishlari, aslida, Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan majburiy jamoat ishlarga o'xshaydi. Biroq, ular qo'shimcha jazo sifatida jarima yoki muayyan lavozimlarni egallash yoki muayyan faoliyat bilan shug'ullanish huquqidan mahrum qilish bilan birga qo'shib yuborilishi mumkin.

Mol-mulkni musodara qilish Belarus Respublikasi JK bo'yicha faqat qo'shimcha jazo hisoblanadi va g'arazli maqsadlarda sodir etilgan og'ir va o'ta og'ir jinoyatlar uchun belgilanadi. U faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda tayinlanadi.

Belarus Respublikasi JKning 48-moddasiga ko'ra, jarima ham asosiy, ham qo'shimcha jazo hisoblanadi, biroq Kodeks Maxsus qismining hech bir sanksiyasida u nazarda tutilmagan, shunga ko'ra sud uni o'z xohishiga ko'ra tayinlashi mumkin, bu, bizning fikrimizcha, jinoyat qonunining jiddiy kamchiligi hisoblanadi, chunki uning sanksiyalarida moddalar, hech bo'lmaganda qo'shimcha jazo sifatida bo'lmazligi ziddiyatlarni keltirib chiqaradi.

Belarus Respublikasi JK 50-moddasining 2-qismida jarima miqdori sodir etilgan jinoyatning xususiyati va ijtimoiy xavflilik darajasiga hamda mahkumning moddiy ahvoriga qarab, hukm chiqarilgan kunda belgilangan bazaviy miqdor hisobga olingan holda belgilanadi va bazaviy hisoblash miqdorining o'ttiz baravaridan ming baravarigacha miqdorda belgilanadi. Iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish tartibiga qarshi va xizmat manfaatlariga qarshi jinoyatlar uchun jarima miqdori bazaviy hisoblash miqdorining uch yuz baravaridan besh ming baravarigacha etib belgilanadi. Belarus jinoyat kodeksining 124-127, 131, 285-287, 289-293-moddalarida, 294-moddasining 4-qismida, 295-moddasining 4-qismida, 309-moddasining 4-qismida, 311-moddasining 3-qismida, 322-moddasining 3-qismida, 323-moddasining 3-qismida, 324-moddasida, 333-moddasining 3-qismida, 356-361⁵-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlar uchun jarima miqdori bazaviy hisoblash miqdorining besh yuz baravaridan ellik ming baravarigacha miqdorda belgilanadi. Sud ayblanuvchining moddiy ahvolini hisobga olib, jarimani muayyan qismlarga bo'lib-bo'lib to'lashni besh yilgacha muddatga, lekin har oyda bazaviy hisoblash miqdorining kamida ikki baravari miqdorida yoki uni to'lashni bir yilgacha muddatga kechiktirib tayinlashi mumkin.

Belarus Respublikasi JKning yangiligi - bu haqiqiy hukmda shakllanadigan boshqa jinoiy javobgarlik choralaridan foydalanishdir. Jazoni ijrosini kechiktirib hukm qilish jinoiy javobgarlik chorasi hisoblanadi, uning mohiyati sud tomonidan jazoni ijrosini kechiktirish, shu jumladan qo'shimcha jazo muddatini belgilashdan iborat. Sud mahkumning arizasiga ko'ra, uning sinov muddati davomida xulq-atvoriga qarab, agar sud muhlatni kechiktirish davrida mahkum qonunga itoatkor xulq-atvori bilan tuzalganini isbotlagan bo'lsa, uni sud hukmi bilan tayinlangan jazodan ozod qilishi mumkin. Bunday holatda mahkum jazoni o'tashdan va qo'shimcha jazodan ozod qilinadi. Ushbu jinoiy javobgarlik chorasi birinchi marta ijtimoiy havfi katta bo'lmagan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan qo'llanilishi mumkin[3].

Voyaga yetmaganlarning asosiy va qo'shimcha jazoni o'tab bo'lganidan keyin sudlanganlik holati tugallanishini tartibga soluvchi qoida (Belarus Respublikasi JK 121-moddasi) qiziqarli bo'lib, bu voyaga yetgan shaxslarga ham, voyaga yetmaganlarga ham qo'shimcha jazo tayinlash mumkinligini ko'rsatadi.

Belarus Respublikasi JKda jazo emas, balki jinoiy javobgarlik maqsadlari ifodalanganligini ham ta'kidlash joiz. Preventiv yo'nalishdan tashqari, ular axloq tuzatish, ijtimoiy adolatni tiklash va hukm qilishni ham e'tirof etadilar, bu esa jinoyat sodir etgan shaxsdan mulkiy zararni undirish hamda moddiy va ma'naviy zararni qoplash uchun asos bo'ladi. Bunday holat shaxsiy jinoiy javobgarlik faktini tasdiqlaydi. Masalan, mustaqil daromad manbaiga ega bo'lmagan voyaga yetmagan shaxsga jarima asosiy yoki qo'shimcha jazo sifatida tayinlanganda, u uning shaxsiy mol-mulki hisobidan to'lanishi mumkin (111-modda).

Polsha Respublikasi JKda asosiy va qo'shimcha jazolarga ajratilmagan holda beshta jazo ajratiladi: jarima; ozodlikni cheklash; ozodlikdan mahrum qilish; 25-yilga ozodlikdan mahrum qilish va umrbod ozodlikdan mahrum qilish (32-modda) [4]. Jarima mustaqil ravishda yoki ozodlikdan mahrum qilish bilan bir qatorda tayinlanishi mumkin, lekin faqat aybdor tomonidan mulkiy foyda olish maqsadida yoki mulkiy foyda olganida sodir etilgan qilmishlar uchun (33-moddaning 2-paragrafi) tayinlanadi.

Ozodlikni cheklashning qiziqarli jihati shundaki, mahkum jazoni o'tash davrida korxonada, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya xizmati obyektida, xayriya tashkilotida yoki mahalliy jamoatchilik foydasiga har oyda 20 soatdan 40 soatgacha miqdorda jamoat maqsadlarida haq to'lanmaydigan, nazorat qilinadigan ishlarni bajarishi shart (34-moddaning 2-§, 35-moddaning 1-§). Ishlovchi mahkumlar uchun bu majburiyat ish haqining 10 foizidan 25 foizigacha miqdorda davlat daromadiga yoki jamoat maqsadlariga ajratmalar bilan almashtirilishi mumkin (35-moddaning 2-paragrafi). Shu bilan birga, sud mahkum zimmasiga jabrlanuvchi oldida uzr so'rash va unga boshqa shaxsning ta'minoti uchun haq to'lash majburiyatini bajarish majburiyatlarini yuklashi mumkin (36-moddaning 2-bandi, 72-moddaning 1-bandi). Shunday qilib, polyak huquqni qo'llovchisi jazolarni birlashtirish va bunda boshqa mamlakatlarda mustaqil jinoiy jazo hisoblanadigan muayyan majburiyatlarni belgilash huquqiga ega.

Jazolardan tashqari, Polsha qonun chiqaruvchisi 8 ta jinoyat-huquqiy chorani nazarda tutadi: ommaviy huquqlardan mahrum qilish; muayyan lavozimni egallash, muayyan kasbni bajarish yoki muayyan xo'jalik faoliyati bilan shug'ullanishni taqiqlash; harakatlanish vositalarini boshqarishni taqiqlash; ashyolarni musodara qilish; zararni qoplash majburiyati; pul kompensatsiyasi; to'lov; hukmni ommaviy tiboriga yetkazish (39-modda).

Bu choralar asosiy jazoga qo'shimcha ravishda sodir etilgan qilmishning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda tayinlanadi va qonunda ko'rsatilgan bir qator hollarda majburiy qo'llaniladi. Shunday qilib, ular o'z mohiyatiga ko'ra javobgarlikni individuallashtirish va personifikatsiyalash uchun qo'llaniladigan qo'shimcha jazodan boshqa narsa emas.

Sanab o'tilgan choralarning ba'zilar boshqa xorijiy davlatlar JKda uchramaydigan qiziqarli xususiyatlarga ega. Chunonchi, ommaviy huquqlardan mahrum qilish ommaviy hokimiyat, professional, xo'jalik o'zini o'zi boshqarish organlariga faol va passiv saylov huquqiga, odil sudlovni amalga oshirishda ishtirok etishga, davlat organlari va hududiy va professional o'zini o'zi boshqarish muassasalarida funksiyalarni bajarishga, harbiy unvon, faxriy unvonlar, ordenlar va mukofotlardan mahrum etishga nisbatan tatbiq etiladi.

Musodara jinoyat predmetiga va sodir etilgan jinoyat bilan hech bo'lmaganda bilvosita bog'liq bo'lgan olingan mulkiy nafga nisbatan tatbiq etiladi. Agar musodara qilinishi lozim bo'lgan mol-mulk sodir etilgan qilmishning og'irligi bilan taqqoslab bo'lmaydigan bo'lsa, sud davlat foydasiga pul kompensatsiyasi tayinlashi mumkin, shunday qilib, u musodara qilinishi mumkin bo'lgan narsalar qiymatidan sezilarli darajada oshib ketishi mumkin.

Yetkazilgan zararni to'liq hajmda yoki qisman qoplash hayot va sog'liqqa, mulkka, transport, ekologiya va xo'jalik ishlariga qarshi jinoyatlar uchun belgilanadi. Uning o'rnini qoplashning iloji bo'lmaganda pul kompensatsiyasi tayinlanadi. Bundan tashqari, shaxsga qarshi jinoyatlar uchun sud sog'liqni saqlash bilan bog'liq ijtimoiy maqsadlar uchun ham, ekologik maqsadlar uchun esa atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog'liq maqsadlar uchun ham pul kompensatsiyasi to'lash to'g'risida qaror qabul qilishi mumkin.

Pul mukofoti qonunda ko'rsatilgan hollarda, shuningdek, jazo tayinlash rad etilgan taqdirda tayinlanadi, bu esa, bizning fikrimizcha, jinoyat ishini yuritish uchun davlat xarajatlarini qoplashni ifodalaydi.

Germaniya jinoyat qonunchiligida jinoiy jazolar emas, balki qonunga xilof jinoiy qilmish uchun davlat nomidan tayinlanadigan huquqiy oqibatlar tizimi taklif etiladi. U dualistik deb e'tirof etiladi, chunki subyektning aybini nazarda tutuvchi qilmish uchun jazo choralari ham, o'zining tarixiy kelib chiqishiga ko'ra jinoyatlarning oldini olishga qaratilgan tuzalish va xavfsizlik choralari ham o'z ichiga oladi.

Jinoiy jazolar asosiy va qo'shimcha jazolarga bo'linadi, ularning birinchisi bir-biri bilan birga qo'llanilishi mumkin. Qo'shimchalar qatoriga transport vositasini boshqarishni taqiqlash, haydovchilik guvohnomasini olib qo'yish kiradi. Shu bilan birga, ta'kidlash joizki, G. Trondlening fikricha, jazo bilan axloq tuzatish va xavfsizlik choralari o'rtasidagi oraliq o'rinni mol-mulkni musodara qilish egallaydi. Jazolardan tashqari, GFR JK jinoyat sodir etishning o'ziga xos qo'shimcha oqibatlarini ajratib ko'rsatadi, ular sud tomonidan tayinlanmaydi va bir qator ommaviy huquqlardan, masalan, muayyan lavozimlarni egallash, saylov huquqidan foydalanish va boshqalardan mahrum qilishdan iborat bo'ladi (GFR JK 45-§). Bu oqibat ikki yildan besh yilgacha muddatga va faqat bir yildan kam bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish tayinlangan hollardagina belgilanadi[5].

GFR JK bo'yicha pul jarimasi faqat jazoning asosiy turi bo'lib, kunlik stavkalarda belgilanadi va GFR JK Maxsus qismida to'g'ridan-to'g'ri nazarda tutilgan hollarda yoki qonunda 6 oygacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi nazarda tutilgan hollarda qo'llaniladi. GFR JK 41-moddasiga muvofiq, u boshqa asosiy jazoga - mulkiy jinoyatlar uchun ozodlikdan mahrum qilish jazosiga qo'shilishi mumkin, ya'ni shaxs boyib ketgan yoki boyishga uringan bo'lsa (ya'ni pul jarimasi qilmishni sodir etishning g'arazli motivi bilan bog'liq).

Germaniya Federal Oliy sudining sudyasi G. Shefferning fikricha, ozodlikdan mahrum qilish jazosini tayinlashda uni jarima bilan almashtirib bo'lmazligini tekshirish zarur, bunda ayblovning oldini olish maqsadlari va choralari qaror qabul qilish mezonini hisoblanadi. Uning fikricha, kambag'allarga faqat puli yo'qligi uchun ozodlikdan mahrum qilish tayinlanishi mumkin emas. Jarima miqdorini o'ylab ko'rish kerak, bunga sudyaning xohishi bilan erishiladi, u kunlik stavkalar sonini ham, ularning miqdorini ham belgilashga haqli. GFR JK axloq tuzatish va xavfsizlikning mulkiy choralariga mulkni musodara qilish va jinoyat predmetlarini olib qo'yishni kiritadi, biroq bu choralar jinoiy jazo turlari hisoblanmaydi, lekin ularning tizimida ularni amalda to'ldiruvchi sifatida qaraladi. Mol-mulkni musodara qilishning

imkoni bo'lmagan taqdirda, musodara qilinadigan narsaning narxiga muvofiq pul summasi undiriladi. Kasbiy faoliyat bilan shug'ullanishni taqiqlash (GFR JK 70-moddasi) ham jazoga emas, balki qo'shimcha oqibatlariga taalluqli bo'lib, profilaktik xususiyatga ega, chunki uni qo'llashning sharti g'ayriqonuniy aybsiz qilmish hisoblanadi.

GFR JKdagi yagona qo'shimcha jazo transport vositasini boshqarishni taqiqlash bo'lib, u jarimadan og'irroq hisoblanadi. GFR JKning 44-moddasiga ko'ra, agar shaxs avtomobilni boshqarish yoki haydovchilik majburiyatlarini (masalan, boshqaruvni boshqa shaxsga topshirish) buzgan holda sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan mahrum qilish yoki jarimaga hukm qilingan bo'lsa, u bir oydan uch oygacha muddatga tayinlanadi. GFR JKning 56-§ida shartli hukm qilingan shaxsga jinoyat natijasida yetkazilgan zararni to'liq yoki qisman qoplash majburiyatini muayyan pul summalarini to'lash yoki muayyan ishlarni bajarish orqali yuklash mumkinligi tartibga solinadi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy davlatlar – Belarus, Polsha va Germaniya jinoyat qonunchiligida qo'shimcha jazolar instituti muhim amaliy va nazariy ahamiyatga ega bo'lib, bu jazo chorasi jinoyat huquqiy ta'sir choralarining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, bu davlatlarning jinoyat kodekslarida qo'shimcha jazolar mustaqil jazo turi sifatida ham, asosiy jazoga qo'shimcha tarzda tayinlanadigan chora sifatida ham belgilangan. Jumladan, davlat mukofotlaridan, harbiy yoki faxriy unvonlardan mahrum qilish, muayyan lavozimda ishlash yoki muayyan faoliyat bilan shug'ullanish huquqidan mahrum etish kabi choralar jazo tizimini liberallashtirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

ADABIYOTLAR

1. Кобец П. Н. Назначение и исполнение уголовных наказаний в современной Японии: правовые и организационные аспекты // Вестник Кузбасского института. 2022. № 2 (51). С. 44–55. [https://doi.org/10.53993/2078-3914/2022/2\(51\)/44-55](https://doi.org/10.53993/2078-3914/2022/2(51)/44-55).
2. Criminal Code of the Republic of Belarus. (English translation) : “Criminal Code of the Republic of Belarus — Adopted 9 July 1999, No. 275-3 (as amended)”. https://continent-online.com/Document/?doc_id=30414984
3. Larchenko A.A. «Лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью и лишение специального права в белорусской системе наказаний». – То'liq manzili: Правосудие и прокурорский надзор в Республике Беларусь: законодательство и практика применения : сб. науч. тр. / редкол.: А. В. Барков [и др.]. Минск : БГУФК, 2010. – С. 111-131.
4. <https://prawnikpoznanski.pl/ru>
5. https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/lshellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf

Xorijiy davlatlar qonunchiligida qo'shimcha jazo turlarining qiyosiy tahlili

Rezyume. Maqolada ayrim xorijiy davlatlarning jinoyat qonunchiligida qo'shimcha jazolar, ularning turlari va ijro etish tartiblari qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: asosiy jazolar, qo'shimcha jazolar, mol-mulkni musodara qilish, jamoat ishlari.

Сравнительный анализ видов дополнительных наказаний в законодательстве зарубежных стран

Резюме. В статье представлен сравнительно-правовой анализ дополнительных видов наказаний, их видов и порядка исполнения в уголовном законодательстве некоторых зарубежных стран.

Ключевые слова: основные наказания, дополнительные наказания, конфискация имущества, общественные работы.

Comparative analysis of additional types of punishment in the legislation of foreign countries

Summary. The article provides a comparative analysis of additional punishments in the criminal legislation of some foreign countries, their types and execution procedures.

Key words: main punishments, additional punishments, confiscation of property, community service.